

Emilie Claeys in de herfst van haar leven: het enige portret dat we van haar kennen

PORTRET

Emilie Claeys (1855-1943)

Feministische heilige, socialistische dissidente of speelbal van de wisselvalligheden van het lot? Een kleine oefening in historische kritiek

Guy Vanschoenbeek, wetenschappelijk
stafmedewerker AMSAB

Het is merkwaardig om vast te stellen hoe jonge, nieuwe sociale bewegingen steeds weer opnieuw behoefte hebben aan hagiografische idolatrie van hun pionier(sters) of verre voorlopers : vroeger noemde men ze helden (heldinnen), vandaag gebruikt men liever het eufemisme "exemplarisch type". De tweede golf van de feministische beweging is daar mijns inziens ook niet aan ontsnapt. In deze bijdrage tracht ik enkele kritische opmerkingen te maken bij het levensverhaal van de Gentse socialiste en feministe Emilie Claeys, die aan het einde van de negentiende eeuw de eerste vrouwelijke afgevaardigde was in de Landelijke Raad van de Belgische Werkliedenpartij, maar - althans zo luidt de neohagiografische versie - "door de partij verstoten werd".

In 1976 trok de demograaf Philip van Praag (VUB), in een artikel in het dagblad Vooruit, voor het eerst terug de aandacht op het levensverhaal van deze "niet vergeten pionierster van (het) Gents socialisme"⁽¹⁾. Daarin komen voor het eerst de sleutelwoorden "verstoting", "afgezet" en "ontslag" voor met betrekking tot het afscheid van Emilie Claeys van de socialistische beweging. Hoewel van Praag "enig begrip" toont voor de houding van Vooruit in deze, vond hij toch dat de socialisten niet vrijuit gingen. Van Praag wou

Emilie rehabiliteren : van miskennis tot erkenning. In 1977 raketde hij het verhaal nog eens op in een bijdrage over de oorsprong van de campagne voor geboortebepanking in Vlaanderen⁽²⁾.

Nog een jaar later zou hij - ditmaal in een meer uitgewerkte wetenschappelijke bijdrage - het merkwaardige levensverhaal van Emilie Claeys vertellen, terwijl hij eveneens in het socialistische vrouwenblad "De stem der Vrouw" de aandacht trok op de "vergeten pionierster"⁽³⁾. Daarin heette het nu dat Emilie Claeys als uitgeefster werd "vervangen" en haar het voorzitterschap van de vrouwenvereniging werd ontnomen. Op basis daarvan verzorgde Philip van Praag een korte notitie in het Nationaal Biografisch Woordenboek⁽⁴⁾. In 1993 schreef hij ten behoeve van het socialistische vrouwenblad "Inkijk" nog maar eens een populair-samenvattend portret van Emilie waarin andermaal impliciet en expliciet werd gesuggereerd dat de socialisten haar hadden verstoten⁽⁵⁾.

Voor alle duidelijkheid willen we, alvorens kritisch op een aantal punten in te gaan, kort het feitenrelas verhalen. Emilie Claeys, geboren in 1855 (een tijdgenote van Anseele, geboren 1856), werd opgevoed in een katholiek arbeiders-

DE VROUW

SOCIALISTISCH MAANDBLAD

onder redactie van Emilie CLAEYS en NELLIE

ABONNEMENTSPRIJS PER JAAR VOOR BELGIË FR. 250
 BUITENLAND " 3,00
 VOOROP BETAALBAAR

ENKELE NUMMERS, BELGIË 10 CENTIEMEN
 BUITENLAND 0 GENTS

Administratie: E. CLAEYS, Nieuwstraat, 20, Gent

Redactie: N. VAN KOL, 154, Galliastraat, Brussel

Inhoud:

1. Beginselverklaring	DE REDACTIE.
2. Een Woord aan de Vrouwen	NELLIE.
3. De Rechten der Vrouw	E. CLAEYS.
4. Twee	ANNA.
5. De Vrouwenbeweging	RIEZY.
6. Uit de Vrouwenwereld	E. CLAEYS.
7. Feuilleton	J. VAN MAERIK.

BEGINSELVERKLARING

VAN DEN

Hollandsch-Vlaamsche Vrouwenbond

ONDER KENSPREUK:

Vrouwen aller landen, vereenigt U!

M.

Eendracht maakt macht, zoewel in het huisgezin als in den Staat. Maar eendracht kan slechts bestaan tusschen gelijken. Waar de een volstrekt meester is van den ander, daar is tyrannie en slavernij doch geen eendrachtig, heilvol samenwerken mogelijk. Sedert de groote gebeurtenis, die in voorhistorische tijden plaats greep, namelijk de vervanging van het moederrecht door het vaderrecht, is de vrouw de slaaf van den man. Eenwelang heeft zij zich, door den godsdienst misleid en door de wetten geketend, in dien toestand geschild, tot groote schade van het geheele mensche lijke geslacht; doch thans wordt zij zich van hare waarde en van hare rechten bewust, en in alle landen der wereld begint zij te protesteeren tegen het schromelijk onrecht haar aangedaan.

Wel beschouwd heeft de vrouw, niet alleen als voortplantster van het mensche lijke geslacht, maar ook en vooral wegens de bezwaren en gevaren die voor haar aan die roeping verbonden zijn, meer rechten dan de man. Wie de zwaarste lasten draagt, mag aanspraak maken op de grootste lusten. Doch zoover gaat zij niet eens in hare rechtmatige eischen. Ze bepaalt zich uitsluitend tot het aanspraak maken op gelijke rechten in ruil tegen gelijke plichten. Zij vraagt, als de man, het recht op het leven en wel op het leven naar hare neiging en haren aanleg. Ze verlangt stem te hebben in het bestuur van stad en land; deel te nemen aan de wetgeving, daar de wet tot heden toe niet alleen haar belangen verwaarloosde, maar haar tot minderjarige en erger stempelde; zij eischt economische onafhanke-

lijkheid, daar zij gevoelt dat hare economische afhankelijkheid de eenige oorzaak is harer slavernij. Kortom, tegen het einde der 19^e eeuw verlangt zij alle rechten, alle vrijheden, die haar als mensch toekomen. Te dien einde verheft zij in alle landen hare stem: te dien einde noodigen wij al onze zusters (in Holland en Vlaamsch-Belgie) uit om zich bij ons aan te sluiten en door eendrachtig samenwerken de macht te verwerven, die wij tot het verkrijgen onzer natuurlijke rechten behoeven, ten minste indien zij zich kunnen vereenigen met de volgende eischen:

- 1° Het recht op het leven;
- 2° De toelating der vrouw tot alle ambachten, betrekkingen en beroepen, waarin zij lust heeft, en waartoe zij de noodige fysieke kracht en intellectuele ontwikkeling blijkt te bezitten;
- 3° Een minimumloon, berekend naar de bilijke behoeften van iederen mensch, namelijk: de behoefte aan goed voedsel, gezonde woning, behoorlijke kleding, ontwikkelend onderwijs en gepaste ontspanning;
- 4° Gelijk loon voor gelijken arbeid, onverschillig of die arbeid door een vrouw of door een man wordt verricht;
- 5° De toelating der vrouw tot alle openbare betrekkingen en wetgevende lichamen, uit welke gelijkstelling slechts voordeel kan vloeien voor de maatschappij in het algemeen;
- 6° Gemengd, verplichtend en kosteloos onderwijs tot den ouderdom van 16 jaren. Geen onderscheid van cursus voor jongens of meisjes. Kosteloze openstelling van alle vakscholen en inrichtingen tot hooger onderwijs voor vrouwen zoewel als mannen;
- 7° Afschaffing van alle wetsbepalingen die de vrouw stempen tot de mindere van den man. Onderzoek naar het vaderschap;
- 8° Voogdij van den volksstaat over het kind, van de ontvangenis of tot het 16^e jaar toe; en bescherming van het kind door dien zelfden staat tegen alle schadelijke invloeden van armoede, onzedelijke voorbeelden en tyrannie van de zijde zijner natuurlijke beschermers;
- 9° Onderhoud van staatswezen voor alle invaliden van den arbeid, zoewel vrouwen als mannen;
- 10° Bestrijding van dronkenschap en prostitutie, voornamelijk door opheffing der armoede;
- 11° Bestrijding van den oorlog door verbroedering der volkeren en een internationaal scheidsgericht;
- 12° Overtuigd zijnde, dat de slavernij der vrouw is

(1) Wij noodigen de zusters uit, doch stooten daarom de broeders niet af!

gezin. Zij werkte als spinster en dienstmeisje en werd ongehuwd moeder van twee kinderen. Rond het moment van de eerste "sprong voorwaarts" van het Gentse socialisme, in de jaren 1884-1887, werd zij lid van de BWP en engageerde zich in de pas opgerichte Socialistische Propagandaclub voor vrouwen, waarvoor zij voordrachten hield en enige brochures schreef, vooral rond het vrouwenstemrecht. In 1893 werd ze opgenomen in de Landelijke Raad van de BWP, later werd zij verantwoordelijk uitgeefster van Vooruit. In Gent voerde zij propaganda voor het neomalthusianisme (lees : voor geboortebeperving, of zoals men dat toen zei, "beperving van het kindertal"). In 1895 nam ze ontslag uit de Algemene Raad van de BWP, één jaar later werd ze - samenwonend met een gehuwde man - op overspel betrap, wat leidde tot een ophefmakende schandaalcampagne in - vooral - de katholieke, maar ook de liberale pers. "Weggedeemsterd" uit de beweging werd Emilie Claeys een trouwe bezoeker van de protestantse gemeente in Gent, waar ze een hechte relatie zou opbouwen met de later activistische dominee Domela Nieuwenhuis Nyegaard, hoewel ze zich niet in het activisme engageerde. "Vertrouwend op de Heer" overleed ze na een pijnlijke en zware ziekte te Gent, in 1943, 87 jaar oud.

De "versie van Praag" met betrekking tot het ontslag van Emilie Claeys, werd overgenomen (en soms aangedikt) in een aantal overzichtswerken over de geschiedenis van de socialistische en de vrouwenbeweging. In een artikel verschenen in Socialistische Standpunten in 1978 nam Denise De Weerd de interpretatie over : "Emilie Claeys was ondertussen als lid van de partij en als voorzitter van de vereniging afgezet". In 1895 bedankte Emilie voor het mandaat in de Landelijke Raad, én "anderhalf jaar later werd de al te kordate feministe aan de deur gezet". Het door mij onderstreepte gedeelte van het citaat suggereert mijns inziens een verband tussen haar "al te kordate feminisme" en haar "afzetting", haar "aan de deur

zetten"⁽⁶⁾. Haar verklaring voor de afzetting ligt in de morele sfeer : "De socialistische partij was inderdaad kopschuw omtrent zaken die iets met seks, of met "de zeden" te maken hadden".

Twee jaar later schreef diezelfde auteur in haar bekende overzichtswerk van de geschiedenis van de vrouwenbeweging "En de vrouwen" opnieuw dat Emilie Claeys "uit Vooruit (werd) gezet"⁽⁷⁾. Merkwaardig is echter dat deze versie niet voorkomt in de tentoonstellingscatalogus "100 jaar socialistische vrouwen Gent", die zij in 1986 verzorgde⁽⁸⁾. In zijn gepubliceerde doctoraalscriptie - die eveneens in 1980 verscheen - schrijft André Mommen het volgende : "In 1896 werd E. Claeys uit de partij gezet, met het voorwendsel dat zij (zij was zelf een ongehuwde vrouw) was gaan samenwonen met een gehuwde man. Vooruit klaagde haar immoraliteit aan, wellicht uit angst dat de katholieke pers dit anders zou doen"⁽⁹⁾. Marcel Liebman, promotor van André Mommen, had een jaar eerder (1979) reeds een synthese van de geschiedenis van de Belgische socialistische beweging 1885-1914 gepubliceerd. In zijn hoofdstuk "Militants et militantes : la question des femmes" vermeldt hij wel Emilie Claeys, maar behandelt niet haar "verdwijning". Blijkbaar kende hij het werk van van Praag niet⁽¹⁰⁾. In een ganse reeks verhandelingen en artikels werden soortgelijke uitspraken overgenomen. Ik geef enkele voorbeelden. Moraalwetenschapper Sybille Vanweehaeghe schrijft (in 1983) : "Voor de BWP was dit de druppel die de emmer deed overlopen, zij lieten zich niet in met zedenzaken, uit vrees voor de publieke opinie. Emilie werd dan ook eind 1896 prompt uit "Vooruit" gezet". Haar collega Hilde Wellens somt (in hetzelfde jaar) de al gekende clichés op : ontslag gekregen bij Vooruit, uit de partij gezet, het voorzitterschap van de vrouwenvereniging ontnomen, kortom "verguisd en vergeten"⁽¹¹⁾. Ik wil uiteraard niet suggereren dat de hier vermelde auteurs bewust aan geschiedvervalsing deden, enkel dat de mijns inziens "foute" (zie verder) versie-van Praag, van

een nochtans cruciaal keerpunt in de militante loopbaan van Emilie Claeys, wat al te slaafs werd overgenomen⁽¹²⁾. Hetzelfde verhaal lezen we ook in een artikel van Pierre van den Dungen in een themanummer van de "Cahiers Marxistes" van 1986⁽¹³⁾. In een bijlage bij haar verhandeling over de BWP en de vrouwenarbeid (1995) schetst Nele Bracke ook het portret van Claeys, met de vermelding : "In november 1896 werd Emilie Claeys uit de partij gestoten, ontslagen als uitgeefster van Vooruit en als voorzitter van de Gentse socialistische vrouwenvereniging en grotendeels vergeten"⁽¹⁴⁾. Tot slot van dit korte overzicht van neohagiografische interpretaties een citaat uit de socialistisch-feministische autobiografie van Marijke Van Hemeldonck : "Emilie Claeys wordt wegens wangedrag uit de partij gestoten. Zij woont immers samen met een man, zonder getrouwd te zijn !" ⁽¹⁵⁾. Ik geef het als voorbeeld van hoe de - mijns inziens foute of minstens eenzijdige, onvolledige - interpretatie van historici en andere menswetenschappers school maakt in de kring van feministische militanten. De neohagiografie krijgt aldus immers een functie : de "ontnuchterde" militante vindt zielsverwanten in een verleden, in vrouwen die ook op een zijspoor werden gezet.

Ik ben geen fervent aanhanger van de historische school van "debunkers" (genoemd naar de uitspraak van Henry Ford, "history is bunk", zoveel als "kwatsch", fabel, legende) die het een activiteit op zich vinden legendes en mythes op te sporen en te ontrafelen. Geschiedenis moet kritisch zijn, maar "demystifiëren" moet geen sport op zich zijn en kan slechts kaderen in het zo werkelijkheidsgetrouw mogelijk weergeven van het verhaalde verleden. Het is niet mijn bedoeling Emilie Claeys van haar voetstuk te halen, noch haar verdiensten op het vlak van de strijd voor het vrouwenstemrecht of haar actie voor geboortebeperving te minimaliseren. Maar ik wil wel deze casus aangrijpen om enige kritische opmerkingen te maken over het schrijven van militantenbiografieën, ge-

heel in de lijn van "Gentse school" terzake, opgestart door Jan Dhondt en Daisy De Vreese. Bij de lectuur van historische werken in het algemeen en biografieën in het bijzonder kan ik me nogal eens storen aan het gebruik van moraliserende termen als "verraad" en dergelijke, in dit geval "verstoting" en "miskenning". Biografen hebben nogal eens de reflex zich zodanig met hun onderwerp te identificeren, dat de figuur al vlug de proporties van miskend en verguisd "genie" krijgt. Vandaar.

Het element "uitsluiting" (en varianten : verstoting, enz...) bij Emilie Claeys steunt eigenlijk op één bron namelijk op Alice... Bron. Deze socialistische feministe schreef kort na de "affaire Claeys" een artikel in Le Peuple waarin ze het had over "uitdrijving uit Vooruit" (expulsée), meer nog, over "de verjaging" (chasser la renégate)⁽¹⁶⁾. De gebruikte termen hebben hoe dan ook een duidelijke en tegelijk literair-suggestieve betekenis : "verdreven" of "verjaagd" werd Eva (en Adam) uit de Hof van Eden, het Aards Paradijs, duivels worden "uitgedreven" uit heksen en andere "bezetenen". Alice Bron zelf "verliet kort daarop de BWP na een konflikt in de Brusselse federatie over de parlementaire taktiek"⁽¹⁷⁾. Het is onduidelijk of onze "Bron" het heeft over de vervanging van Emilie Claeys als uitgeefster van het dagblad Vooruit, of over haar "uitsluiting" als bestuurslid of lid van de coöperatieve maatschappij Vooruit. Wat het eerste betreft : hier ging het om een vervanging uit juridische motieven. Emilie was in 1892 uitgeefster van het dagblad geworden, net omwille van het feit dat vorige uitgevers regelmatig met vervolging wegens persdelicten waren geplaagd. Uit tactische motieven hoopte de partijleiding dat het gerecht enige terughoudendheid aan de dag zou leggen met betrekking tot het vervolgen van een vrouw. "Op vrouwen was lijfswang niet toepasselijk", schrijft Pol De Witte in zijn dissidente "Geschiedenis van Vooruit"⁽¹⁸⁾. Overigens was er bij Emilie in 1894 wel een huiszoeking geweest, waarbij neomalthu-

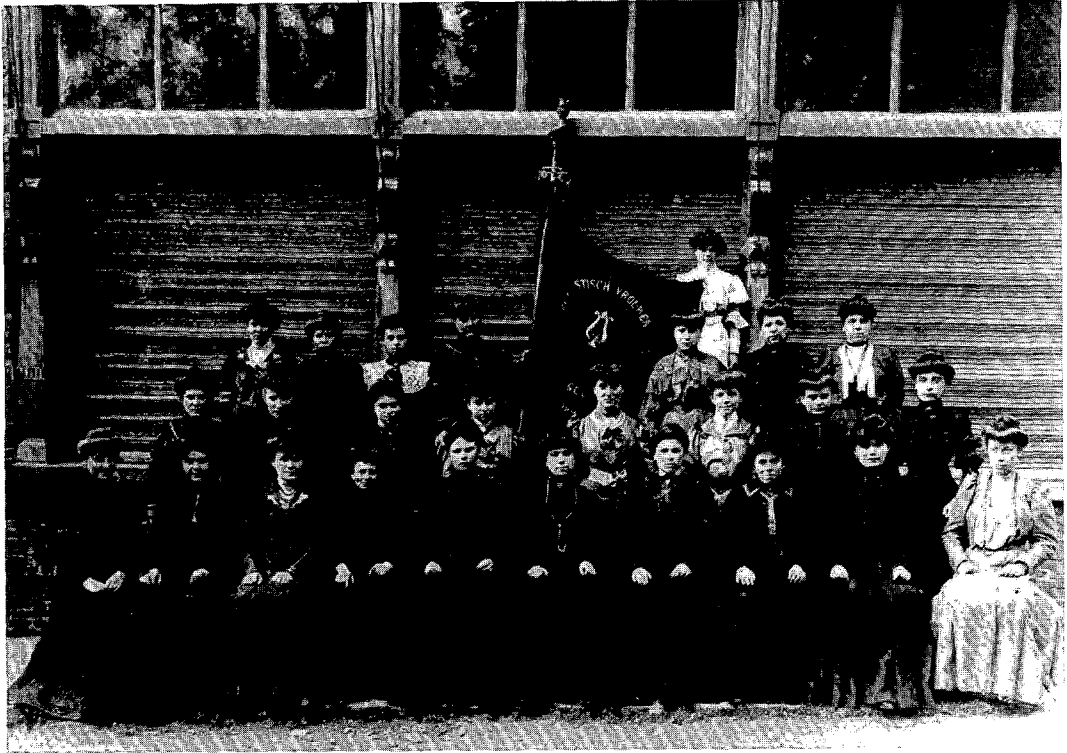
siaanse brochures werden aangeslagen, maar waar - voor zover we weten - geen verder gerechtelijk gevolg aan werd gegeven. Die juridische tactiek was echter uitgeput toen op 28 oktober 1896 het drukkerijmateriaal van Vooruit (die het gerecht beschouwde als eigendom van Emilie Claeys) toch werd aangeslagen bij een vervolging wegens persdelict, nadat de tegenpartij een juridische spitsvondigheid had gevonden; een halve maand dus vóór het "ontslag" van Emilie. Haar vervanging had dus waarschijnlijk een bijkomend "juridisch" motief: aangezien ze nu toch in een overspelprocedure was verwickeld ging de oorspronkelijke tactische redenering niet langer op ⁽¹⁹⁾. Overigens zou men later een andere juridische mouw aan dit probleem aanpassen. Een tijd later namelijk, op 1 januari 1897, kreeg de drukkerij van Vooruit een wettelijk, coöperatief statuut (de Volksdrukkerij), terwijl nog later (Het Licht, 1908) uitgeverijen drukkerij juridisch werden gesplitst. Aan die vervanging moet men dus politiek-moreel-ideologisch niet teveel belang hechten. Zij impliceerde geenszins dat Emilie Claeys een spreek- of schrijfverbod kreeg opgelegd, en ze betekende nog minder broodroof. De functie van uitgever van Vooruit was een onbezoldigd mandaat, zoals de socialisten de roddels van hun tegenstanders tegenwierpen, die het gerucht verspreidden dat er een loon van 22 frank per week mee gepaard ging (in muntwaarde van die tijd een "goed" arbeidersloon).

Wat betreft haar functie in de coöperatie ligt de zaak anders. Er zijn geen aanwijzingen dat ze hoe dan ook werd uitgesloten. Emilie was op 17 januari 1888 ingeschreven als lid van de maatschappij Vooruit. We hebben de grootledenboeken die in 1912 werden gefatsoeneerd ingevolge een statutenwijziging van Vooruit: daarin stond ze nog steeds ingeschreven, als lid nummer 37. Zij had haar aandeel van 10 frank betaald op 18 augustus 1912 (zij woonde dan op de Leon Tetzweillaan 57 te Gentbrugge en tekende het register af met vermelding "zonder bedrijf"). In

tegenstelling tot de coöperatieve gebruiken werd geen datum van ontslag vermeld. De plaats werd 10 jaar na haar dood weer gebruikt voor een nieuw in te schrijven lid, waarschijnlijk is ze dus tot aan haar dood lid gebleven. Emilie Claeys was sedert 1892 eveneens lid van het bestuur van Vooruit, als enige vrouw (overigens had Vooruit weinig vrouwelijke aandeelhouders - meestal alleenstaanden - als regel gold dat het lidboekje werd ingeschreven op naam van de "père de famille"...). Spijtig genoeg kunnen de verslagboeken van het bestuur ons geen uitsluitsel geven over haar ontslag, laat staan uitstoting: de collectie verslagen tussen 1895 en 1910 is gewoonweg verdwenen, wat overigens een spijtige lacune is in verband met de zaak De Witte. Wel bestaan er gedrukte verslagen van de algemene vergaderingen, waar bestuursleden werden aangeduid of vervangen, maar ook daarin staat geen enkele verwijzing. Dat was nochtans de "gewoonte": sympathisanten van De Witte, zoals Frans Seffers of Paul Braeckman, die wel werden "buitengekegeld" (lees ook hier: die vervangen werden in een leidende functie of het zelf voor bekeken hielden) konden wel rekenen op publiek "gerucht" rond hun "verdwijnen" ⁽²⁰⁾. Maar men kan zich toch de vraag stellen of Emilie Claeys wel gewoon lid zou gebleven zijn, indien ze als "bestuurslid" ontslagen of uitgesloten was... ⁽²¹⁾. Zou ze, uit rancune of verontwaardiging geen ontslag hebben genomen? Tot slot nog dit: gewoon lidmaatschap van de coöperatie impliceerde ook het automatisch lidmaatschap van de BWP, die het principe van de "collectieve aansluiting" koesterde. Het betekent dat het lid van Vooruit/de BWP kon stemmen op algemene partijvergaderingen, poll-kiezer was, enz... Dit sluit dus meteen uit dat zij "uit de partij werd gezet"...

Emilie Claeys was eveneens tot 1893 bestuurslid geweest van de Bond Moyson. Daar had ze dus al eerder ontslag genomen en voor het overige zwijgen de verslagen van de bestuursvergaderingen over haar zaak. Ledenlijsten van Bond Moyson zijn niet bewaard gebleven, maar naar ana-

Het socialistische meisjeskoor "Nellie's Kring" van Gent, genoemd naar de Nederlandse socialiste en feministe Nellie Van Kol

logie met haar lidmaatschap van Vooruit, mogen we redelijkerwijze veronderstellen dat ze ook wat dit betreft mutualistisch verzekerd bleef. Alweer spijtig genoeg zijn de verslagen van de Landelijke Raad voor de periode 1894-1898 verloren gegaan (een lacune die al in de jaren twintig werd vastgesteld) en bestaan er voor 1899 geen verslagen van het Gentse partijbestuur, het zogenaamde Middencomiteit, zodat we ook hier de bewering van Alice Bron niet kunnen natrekken. Blijft dan nog het voorzitterschap van de vrouwenvereniging dat haar - steeds volgens van Praag - werd "ontnomen". Hiervoor baseert hij zich blijkbaar op het eerste artikel dat over de affaire verscheen in Vooruit, op 11 november 1896. Tot mijn verbazing kon ik dit "feit" niet terugvinden in het bewuste nummer en vond ik er verder ook geen aanduiding van ⁽²²⁾.

Overigens werd de bron "Bron" door van Praag (en anderen) mijns inziens nogal selectief gelezen. De woorden "expulsée" en "chasser la renégate" krijgen een totaal andere betekenis als men het citaat van Alice Bron helemaal leest en de strekking ervan beoordeelt. Zo lees ik, in wat Denise De Weerd in haar boek "En de vrouwen" "een ontroerend artikel" (van Alice Bron in *Le Peuple*) noemt, het volgende: "Comment, va-t-on dire, vous approuvez Emilie, vous critiquez le Vooruit de l'avoir expulsée? Mille fois non. Emilie a mal agi en acceptant de vivre maritalement avec un homme marié, mais surtout elle a été véritablement inhumaine, elle s'est conduite en socialiste indigne en arrachant ces enfants du coeur de leur père et c'est pourquoi le Vooruit devait à la dignité de ses doctrines de chasser la renégate" (mijn onderstreping). Bij mijn lectuur blijkt de ontroering, de emotie van Alice Bron enkel uit het vervolg

van dit citaat : "Et pourtant, malgré tout je la plains. Je souffre de toute cette honte tombée sur elle" en uit het slot van het artikel waarin ze hoopt dat ondanks alles de naam van Emilie ergens in de annalen van de socialistische geschiedenis zal bewaard blijven.

Alice Bron - die zoals ik heb trachten aantonen ten onrechte spreekt over "uitsluiting" (tenzij ze het als literaire overdrijving bedoeld heeft in haar "verdediging" van Emilie, wat mij plausibel lijkt) - gaat dus blijkbaar akkoord met de beslissing van Vooruit Emilie als uitgever te vervangen... terwijl ze bovendien een morele veroordeling uitspreekt over de feiten op zich. Dat een "sympathisant" van Emilie, een vrouw bovendien, een morele veroordeling neerschrijft, dat zal men vruchteloos zoeken bij wat ik nu eens gemakshalve de neohagiografen zal noemen. Blijkbaar waren niet alleen mannelijke socialisten doordrongen van de "burgerlijke moraal" ⁽²³⁾. Denise De Weerdts besluit in "En de vrouwen" : "De socialistische moraal bleef echter even onverzettelijk als de burgerlijke, die Emilie zo fel had bekampt". Maar ook de socialistische feministe Alice Bron hield er eenzelfde moraal op na.

We moeten dan onze "Bron" tot slot nog vergelijken met de verslaggeving van de affaire in het dagblad Vooruit. Waren de socialisten in Gent die moraalridders die haar "immoraliteit" aanklaagden "uit angst dat de katholieke pers dit anders zou doen", zoals André Mommen dat expliciet suggereert? Vooreerst spreekt Vooruit Alice Bron tegen en heeft het enkel over het "uittreden" van Emilie Claeys (Vooruit, 16 november 1896, p. 1), een vrijwillige daad dus, in het slechtste geval ingegeven door ontmoediging tot misschien verbittering ("uittreden" : het lijkt wel uit een kloosterorde). Maar ik wil de lezer/lezeres toch confronteren met enkele citaten uit Vooruit, zodat men zelf kan oordelen of daar een behoudsgezinde moraal uit blijkt. "De beschuldiging tegen Emilie Claeys", schreef men in

Vooruit op 12 november 1896, "is de wraak van de ontuchtige bourgeoisie" ⁽²⁴⁾. Vooruit herinnerde "papen en liberalen" aan "de schoone spreuk van Christus, die de ontuchtige Magdalena beschermde, zeggende : dat wie nooit gezondigd heeft haar den eersten steen werpe. En niemand wierp, zeker omdat God er bij stond. De vuile phariseërs van onzen tijd werpen wel met steenen en drek, maar God staat er niet meer bij en sedert dien is de biecht ingesteld, die voor dit gespuis eene premie is tot de onnoemelijkste schelmerijen, waarvoor altijd vergiffenis is te bekomen". In een antwoord aan La Flandre Libérale klonk het zo : "Moest iedere partij verpletterd zijn, telkens een harer leden een misstap begaat, wel dan waren de liberale en klerikale partijen sinds lang dood en begraven, want de gerechtshoven jageerden reeds dozijnen hunner leden voor diefstal, moord, verkrachtingen, valsche handteekening, zwarte krawatterij ⁽²⁵⁾ en andere misdaden, die geheel wat andere peper zijn dan de daad van Emilie Claeys". Voor de volledigheid geven we de aanhef van dit artikel : "De zaak-Emilie Claeys schenkt onze vijanden eene nieuwe gelegenheid om te schelden en te lasteren op de socialisten". Let wel : de "zaak", niet Emilie Claeys zelf werd beladen met de schuld in deze nieuwe anticampagne. Voorts weerlegde men de "leugens" van het Vaderland, als zou Vanderhaeghen (de man die met Emilie op overspel was betrapt) "een der ornamenten van de Gentsche socialisten zijn, bediende van Vooruit, zoo wij ons niet bedriegen als toezichter van de apotheken". Nu zal men misschien vinden dat dergelijke citaten niet getuigen van een actieve verdediging van Emilie Claeys door Vooruit, maar men kan er toch moeilijk enkel "burgerlijke" en "preventieve" fatsoenrakerij uit distilleren. Omgekeerd, de socialisten waren vooral razend over het feit dat de tegenstanders één en ander in verband brachten met "het afschuwelijke stelsel van de vrije liefde en het vuil boek van Bebel", zoals dat door hen werd omschreven. In 1891 hadden de Gentse socialisten "Die Frau" van de Duitse socialist August Bebel in vertaling uitgebracht en daarmee een storm van

verontwaardiging geogst. "De vrouw" werd - overigens onder impuls van Emilie Claeys - in de socialistische vrouwenclub op de leestafel gelegd voor "collectieve lectuur" (of beter gezegd: voorlezing). Het boek van de brave Bebel was nochtans weinig meer - in onze ogen dan toch - dan een eerder gematigde en bekoelde, bij wijlen zelfs saai uitzetting, van een aantal - nu verouderde - wetenschappelijke studies over het matriarchaat en de verhouding tussen de seksen in de samenleving. Juridisch-politiek pleitte Bebel, zoals andere socialisten, voor een soepeler echtscheidingswetgeving, eigenlijk niet meer dan dat. Maar alle registers werden er tegen opengetrokken en men liep storm tegen het stelsel van de "vrije liefde" dat die man zogezegd predikte. Het enige effect was dat het boek een ongemene populariteit kende en een aantal herdrukken beleefde. Bebel had het boek, luidens het voorwoord, in persoonlijke naam geschreven en zijn tegenstrevers uitdrukkelijk verzocht zijn gedachten niet aan zijn partij toe te schrijven. Overigens werd Bebel in de socialistische beweging, bij ons onder meer door de jurist Hector Denis, ook bekritiseerd. In de hoogdagen van de zaak Claeys wist Vooruit er bovendien aan te herinneren dat de auteur zelf "een voorbeeldig huisvader is die zijne kinderen vergodt (sic) en er nooit aan gedacht heeft de vrije liefde te prediken in de tegenwoordige inrichting der maatschappij", met andere woorden de vrije en gelijke liefde zou slechts in een vrije en gelijke samenleving echt kunnen worden gerealiseerd. Bebel, steeds volgens Vooruit, had slechts "een boek geschreven, waarin hij tracht te bewijzen dat het huwelijk omkeeringen ondergaat, gelijk alle menselijke instellingen en dat de vrije liefde het einde zal wezen dier omkeering"⁽²⁶⁾. Interessant als bron voor "mentaliteitsgeschiedenis" in deze zaak is ook het allereerste artikel dat in Vooruit verscheen op 11 november 1896 ("De zaak Emilie Claeys"). De "feiten" rond de "echtschennis" had Vooruit gelezen in "La Flandre Libérale" en deze werden "nuchter" weergegeven, zonder commentaar. "Van zoo gauw deze feiten ter oore gekomen zijn van Vooruit, heeft het bestuur

van 't blad Emilie Claeys als uitgeefster vervangen (mijn onderstreping). Wij willen niet aandringen op alles wat er ons in die zaak raadselachtig en vreemd voorkomt, de tijd zal opheldering geven. Wij staan voor een feit en wij moeten ons onderwerpen. De uitleggingen door onze uitgeefster verschaft bij het begin der beschuldiging, kwamen ons aannemelijk voor. In elk geval hadden wij niet verder door te dringen in het privaat leven van een onzer leden en dat om verschillende redenen:

1. Omdat wij zulks niet willen aannemen als stelsel.
2. Omdat wij geene andere beschuldiging kennen, dan deze gedaan door een schandeblad.
3. Omdat het parket handelen kon in de mate zijner bevoegdheid. In deze omstandigheden hebben wij onzen plicht gedaan door te wachten en onze uitgeefster aan te sporen hare eer te verdedigen, met de middelen die haar ten dienste stonden. Tot zolang hebben wij niet uit te spreken, niet te vonnissen. Door het onderzoek van de politie is de zaak nu klaar. Wij betreuren ze voor Emilie Claeys, voor de goede en vele diensten die zij aan de partij bewees. De partij zelve is in niets getroffen, door dit voorval dat bij werklieden eene uitzondering is en bij een groot deel der bourgeoisie regel is geworden. Eene partijgenootte is bezweken en hare val is een dergenen die innig verbonden zijn aan de wanverhoudingen der huidige samenleving, aan den tegenspoed en de wisselvalligheden die sommige ongelukkigen in hun leven treffen". Men oordele zelf welke moraal uit dit citaat blijkt. Ik lees er gelatenheid, tot enige sympathie ("medelijden" in de letterlijke betekenis) in, ik lees zeker dat men op basis van die ene "zonde" niet bereid is het engagement van Emilie Claeys te "verguizen" of te "vergeten"... Eigenlijk lees ik in Vooruit niet meer, maar minder morele veroordeling dan in het artikel van Alice Bron in *Le Peuple*. Maar mijn "lectuur" is uiteraard ook subjectief...

Ik heb met deze citaten uit Vooruit enkel een nuancerende toets willen aanbrengen in de stelling van André Mommen. Dat hoeft overigens niet uit te sluiten dat er in socialistische kringen

wel wrevel bestond rond de zaak Claeys, al kunnen de bronnen daarover geen uitsluitsel geven. De middenpositie die Vooruit inneemt - het niet-actief verdedigen van Emilie en het aanklagen van de huichelarij van de "anderen" - is klaarblijkelijk wel een aanduiding dat er nogal wat socialisten met gemengde gevoelens, op zijn minst met wrevel rondliepen. Emilie zal in die dagen wel niet als een model gezien zijn, maar omgekeerd zijn er geen aanwijsbare bronnen die erop duiden dat men haar unisono links liet liggen, laat staan dat men haar uit fatsoenrakkerij zou hebben uitgesloten. Rekening houdend met de tijdsgeest en de "heersende moraal" komt Vooruit - althans door mijn bril gelezen - er niet zo bekaaid vanaf, al kan men misschien wat monkelen om die naïeve verwijzing naar Maria Magdalena, de "hoer" uit het evangelie. Het "zedelijk" handelen van hun leden en militanten in deze, beschouwden de socialisten eenvoudig als een "Privat-sache", waarin de beweging noch politiek-ideologisch noch juridisch kon betrokken worden. Een laatste opmerking: Vooruit had eigenlijk "de wraak van de ontuchtige bourgeoisie" wel wat gezocht en gekregen. Het populaire centenblad Vooruit was er in zijn eerste jaren ook steeds als de kippen bij om "zedenschanddalen" van de burgerij en de "pasters" in de verf te zetten...

Het gematigde en naïeve taalgebruik van Vooruit staat in schril contrast tot de "vuilspuiterij" van de andere kranten inzake Emilie Claeys. Van Praag geeft daar spijtig genoeg weinig voorbeelden van. Een samenvatting kan men lezen in de brochure die Het Volk in 1896 publiceerde onder de titel "Emilie Claeys, het socialisme in praktijk". Daarin had men het over "een wijf zonder godsdienst, die haar geilige ogen op den ongelukkigen huisvader had geslagen". Nog jaren zou de zaak overigens opduiken in vooral katholieke verkiezingsblaadjes. Ietwat braver werd het levensverhaal verteld in "gulden raadgevingen voor katholieke werkmeisjes", een publicatie uit 1897. Zonder Emilie bij naam te noemen - en overigens zonder

de overspelaffaire nog eens uit de doeken te doen - klonk deze antihagiografie als volgt: "Over eenige jaren was er in de stad van Gent een jong werkmeisje, zeer christelijk opgevoed door godvruchtige ouders en vurige kloosterzusters. De slechte invloed van de fabriek waar ze werkte, verre van haar kwaad te doen, deed haar liefde tot God aangroeien en wanneer hare gezellinnen naar de kermis gingen, verkoos zij in de kerken te gaan bidden; ja, zij werd zoo vurig in den dienst van God, dat zij besloot kloosternon te worden. Middekerwijl viel haar een socialistisch boek in handen. Drij maal nam zij het boek en drij maal legde zij het ter zijde, omdat zij de schandelijke bladzijden niet dierf voortlezen. Eindelijk had de nieuwsgierigheid de overhand. Zij las het boek uit en helaas, als zij het boek nederlegde, had zij den schat van het geloof verloren. Zij ging naar het lokaal "Vooruit" om Ansele te hooren spreken en weldra werd zij uitgeefster van de helsche socialistische gazet "Vooruit"⁽²⁷⁾. Zo begeeft men zich op het pad der zonde...

Van Praag, die dus volgens ons vertrekt van de verkeerde hypothese van "uitsluiting", tracht in zijn biografie tenslotte nog enige verklaring en duiding te brengen bij deze tragische wending in het levenslot van Emilie Claeys. Volgens hem was er al langer iets aan het "broeden" en riep de persoonlijkheid van Emilie "tegenkrachten" op. Emilie Claeys zou zelfs - van Praag citeert een brief van Karel Beerblock aan Domela Nieuwenhuis - "verwaand" geworden zijn, wat misschien tot botsingen met andere - al dan niet mannelijke - ego's kan hebben geleid. Hier wordt het verhaal van van Praag eigenlijk inconsistent. Zo schrijft hij, bij wijze van besluit en slotverklaring: "Emilie was rechtlijnig, nam geen blad voor de mond, stond op haar stuk en had zoals uit de geciteerde brieven bleek weinig begrip voor de kronkelpaden der politiek. Bovendien was het (haar) vrouwenprobleem voor mannen geen dringende zaak. Welnu, wie in Gent niet de partijlijn volgde, te veel op zijn stuk stond of anderszins lastig was,

Een voorbeeldige huisvader volgens de enen, schrijver van "vuile boeken" volgens de anderen: August Bebel (1840-1913), Duits socialistenleider en auteur van het geruchtmakend werk "De Vrouw en het socialisme"

was onbruikbaar voor Anseele" ⁽²⁸⁾. Van Praag suggereert hier mijns inziens niet meer of niet minder dan dat Emilie Claey's op dat ogenblik in de dissidente contramine zat tegen de als autoritaire patriarch bekend staande "tzaar" Edward Anseele. Dit is een interpretatie die mij totaal uit de lucht gegrepen lijkt. Ten eerste zijn er geen elementen die aanduiden dat er - zeker op dat ogenblik - een verschil in mening zou bestaan hebben tussen Anseele en Claey's inzake - om maar twee punten te noemen - vrouwenstemrecht of geboortebeperving, twee punten die Emilie nauw aan het hart lagen. Er zijn evenmin aanwijzingen dat Emilie Claey's in de zaak van de dissidenten De Witte, Seffers, Braeckman en anderen zelfs maar enige sympathie zou hebben gehad voor deze malcontenten.

Als men haar - zeldzame - tussenkomsten leest in de verslagen van het bestuur van Vooruit, dan krijgt men daaruit alvast de indruk van iemand die "trouw" de lijn volgde. Ik geef één voorbeeld: op 22 juni 1893 beklaagde ze zich bij het bestuur over het feit dat in Vooruit mensen werden aangeworven, die niets in de winkels kochten. Eerder (op 17 mei 1893) had ze geklaagd over het lage politieke bewustzijn van de aangeworven winkeldochters en stiksters en een paar voorstellen gedaan "om de meisjes zo zachtjes aan socialist te maken". Van een actieve of sympathiserende deelname aan de "strijd" van de "bottienstiksters" tegen Vooruit, toch een groep vrouwen wier belangen in die andere affaire - "de zaak De Witte" - in het gedrang kwamen, vinden we geen spoor terug. De Witte vermeldt haar in zijn dissidente "geschiedenis van Vooruit" (gepubliceerd in 1898) slechts in verband met de processen die tegen Vooruit (en tegen haar als uitgeefster) werden ingespannen. Met geen woord spreekt hij over een tegenstelling met Anseele (wat hij bij anderen maar al te graag en uitgebreid deed) en overigens vertoont hij ook een merkwaardige stilzwijgende gêne over de ganse overspelaffaire. Voor de eigen- en vrijzinnige De Witte was dat

duidelijk een privézaak, die niet paste in de rest van zijn kritiek. Omgekeerd geeft hij wel een positief beeld van Emilie: "eene ontwikkelde vrouw, die geruimen tijd een werkzaam deel nam aan de socialistische propagande (sic) en nu en dan ook artikelen schreef" ⁽²⁹⁾.

Van Praag stelt dan nog expliciet dat "de vrouwenclub het vertrek van haar voorzitter niet heeft overleefd" ⁽³⁰⁾. Hier wordt meteen het vertrek van de "aanbeden heldin" als voornaamste oorzaak gezien van de neergang van een vereniging en wordt daardoor aan haar optreden een extra dimensie toegevoegd. Van Praag citeert ten bewijze hiervan een artikel van - alweer - Karel Beerblock, uit 1902 waarin deze beweerde dat de vereniging van 1896 tot 1898 nog slechts twee bestuursleden en slechts 20 betalende leden telde. Voordien, in 1895, op een moment van een algemene grote doorbraak van de socialistische beweging in Gent, waren er dat 180, hoewel het niet zeker is dat dit allemaal betalende, regelmatige leden waren (bovendien hebben we geen cijfers voor 1896 en 1897: de dalende trend kan zich al eerder ingezet hebben). Spijtig voor de versie van Praag, maar Beerblock sprak zichzelf tegen. In andere bronnen - die hij zelf opstelde - heeft hij het over 70-80 leden, weliswaar een sterke daling, maar niet van de omvang die de partijsecretaris later aangeeft. Zonder aan muggezifterij te willen doen mag men zich afvragen waarom Beerblock zijn eigen gegevens "vervalste". Ik denk, op basis van wat ik weet over de carrière van de man, dat hij in 1902 hiermee de betekenis van zijn eigen inzet in de vrouwenbeweging wou beklemtonen. Beerblock had uit de mislukte "revolutie" van de algemene staking van 1902 de conclusie getrokken dat vorming en organisatieopbouw (in casu de vrouwen- en jongerenverenigingen) prioritair waren en hij bewoog inderdaad hemel en aarde om terug uit het dal van het ledenverlies te komen. Vanaf 1905 steeg het ledental van de vrouwenvereniging terug naar het niveau van 1895, om dan vanaf 1910 (ondertussen was Beerblock als partijsecretaris vervangen) een 500-600

*Personeel van
Vooruit, 1890*

leden te tellen. De crisis van de vrouwenvereniging na 1895-1896 is overigens niet uitzonderlijk, ook de Jonge Wachten hadden met dergelijk probleem te maken. En dat ondanks het feit dat het potentieel aan jonge en vrouwelijke leden, nieuwe gesyndiceerden bijvoorbeeld, wel toenam in die jaren; de textielvakbonden bijvoorbeeld kenden een stijgende feminisatiegraad. Van Praag argumenteert voorts - op suggestieve wijze - hoe het vertrek van Emilie een factor van discontinuïteit betekende in de mentaliteit van de socialistische vrouwenbeweging na Emilie Claeys. In het nieuwe reglement dat op 1 juli 1900 werd goedgekeurd, konden - zoals voordien - "alleen vrouwen van onberispelijk gedrag lid worden" (een regel die overigens reeds lang overgenomen was van de Socialistische Propagandaclub, een overwegend mannelijk gezelschap). "Maar", schrijft van Praag, "de bijzondere bepaling ten aanzien van gehuwde moeders had men laten vallen". Die subtiele suggestie doet het voorkomen alsof, 1. dit een "reactie" was op de "affaire Claeys" (wat moeilijk met andere bronnen te staven is); 2. ongehuwde moeders voortaan werden geweerd. Het lijkt mij niet oninteressant verder te onderzoeken of er inderdaad in de socialistische bewe-

ging aanduidingen zijn van een gewijzigde mentaliteit ten opzichte van de ongehuwde moeder, de BOM-avant la lettre, maar deze interpretatie van een gewijzigd reglement lijkt me voorlopig niets in die richting aan te geven. "Belangrijker", steeds volgens van Praag, "was dat overeenkomstig een besluit van de Landelijke Vrouwenorganisatie van 24 maart 1901 onderwerpen als het huwelijk, de seksuele verhouding (dus ook de geboortebepaling, vP), enz. niet meer zouden worden behandeld, waarmee de bespreking van deze voor de partij netelige problemen werd voorkomen. De nieuwe vrouwenvereniging bevestigde hiermee dat zij het partijstandpunt volgde". Bij deze passage, die al even suggestief een mentaliteitsbreuk aangeeft in de socialistische moraal voor en na de zaak Claeys, heb ik toch een aantal bedenkingen. Het standpunt werd vijf jaar na de affaire ingenomen, toen Emilie al lang "verguist en vergeten" was. Of het om een "volgen van een partijstandpunt" ging argumenteert van Praag niet: waar en wanneer werd dat partijdictaat afgekondigd? De vrouwen volgen slaafs de partijlijn: is het niet mogelijk dat zij - een andere generatie vrouwelijke militanten - in die zaken autonoom een standpunt innamen en formuleerden? Wat

dit laatste betreft wil ik een conflict aanhalen dat Vooruit-hoofdredacteur Aimé Bogaerts in 1909 had met de bestuur van de Gentse vrouwenvereniging. Bogaerts had voor "De Stem der Vrouw" een artikel geschreven pro het neomalthusianisme. Op het Middenkomiteit (partijbestuur van Gent) van 17 november 1909 kondigde Helena Hardijns in naam van het vrouwenbestuur aan dat het artikel zou geschrapt worden, omdat men een negatieve reactie van de eigen (vrouwelijke) leden vreesde. Terloops wil ik erop wijzen dat Helena Hardijns behoorde tot de linkse, marxiserende tendens in de Gentse federatie. Overigens bleef Bogaerts - ondanks die censuur - betrokken bij de werking van de vrouwenvereniging. Omgekeerd heb ik in mijn doctoraalscriptie directe en indirecte bewijzen aangevoerd dat de neomalthusianse propaganda doorging in de militante én leidinggevende kringen van de Gentse socialistische beweging en het incident rond "De Stem der Vrouw" is eigenlijk de enige aanduiding dat de omgekeerde mentaliteit het zou hebben gehaald. Ook hier betekende het vertrek van Emilie Claeys dus geen breuk ⁽³¹⁾.

Een laatste element in de versie van Praag is de "verguizing" en het "vergeten" van het kortstondige maar merkwaardige engagement van Emilie in de oudere Festschrifte-cultuur in de socialistische beweging: "In geen enkel gedenkboek van de socialistische beweging komt haar naam voor" ⁽³²⁾. Helemaal correct is ook dit niet, want de oudere kroniekschrijver Avanti neemt haar wel op als auteur in een lijst van brochures die hij als documentatie in zijn bekend werk geeft ⁽³³⁾, maar ik wil graag toegeven dat het een uiterst minimale vermelding is. Ik vermoed - alweer subjectief - dat bij Avanti eenzelfde gène een rol speelde, zoals ik die ook bij De Witte heb gesuggereerd. Wat betreft - al dan niet - de "verguizing" daar wil ik een klein element aan toevoegen. In 1907 publiceerde Karel Beerblock, de reeds eerder genoemde Gentse partijsecretaris, de roman "Onbegrepen", die vaak als "van feministische

strekking" wordt geduid ⁽³⁴⁾. Het komt me voor dat hij tenminste voor een stuk de inspiratie voor zijn heldin gehaald heeft uit het levensverhaal van... Emilie Claeys. En dit ondanks het feit dat hij haar in illo tempore in een brief als een "verwaand" vrouwspersoon had omschreven, misschien zelfs juist daarom. Heet zijn amazone/furie immers niet "Ida... Ydelmans". Onbegrepen, maar toch een tikkeltje "ijdel", misschien twee sleutelwoorden in de karakterpsychologie van Emilie Claeys... De ironie van de geschiedenis is dat Beerblock zelf een "onbegrepen" en "vergeten held" van de socialistische geschiedenis werd.

Bij wijze van samenvatting van dit verhaal: Philip van Praag heeft ons een verhaal verschaft van een "moderne" (jonge) vrouw, principieel kritisch, militant, geëngageerd, radicaal, kortom het type heldin die de feministische neohagiografie doet "dromen". Klapstuk is dat dit engagement stuk loopt op een door mannen gedomineerde sociaaldemocratie, die niet alleen politiek opportunistisch was (is?) maar bovendien ook doordrongen van de "burgerlijke moraal", een tegenstelling die in de "vertalingen" en "samenvattingen" van van Praag sterk - al dan niet suggestief of expliciet - naar voor komt. Het koninginnestuk op het neohagiografische schaakbord is de "afzetting, uitsluiting, verdrijving (verbanning)" van de heldin, die in de secundaire bewijsvoering dan ook nog "verguisd" en "vergeten" wordt. Ik heb trachten aan te tonen dat de bewijsvoering over de "uitzetting" minstens op losse schroeven komt te staan. Ik pleit dan ook voor een andere interpretatie, met respect voor het - zij het kortstondige - sterke engagement van Emilie Claeys, vooral inzake vrouwenstemrecht en geboortebeperving. Emilie Claeys beleefde tussen 1886 en 1895 één van de politiek conjuncturele hoogtepunten in de geschiedenis van de socialistische beweging, een tijd die vooral "hoop" losweekte bij de militanten: het algemeen stemrecht zou worden gerealiseerd en de époque van het "Nieuwe Jeruzalem" zou aanbreken. De verkiezingen van 1894 en 1895 waren

- ondanks de vrij spectaculaire inbraak van de socialisten in parlement en gemeenteraad - een domper op die hoop. De absolute meerderheid bleek zomaar niet voor het grijpen. De verkiezingen van 5 juli 1896 gaven enige aanduiding in de richting van een beginnende electorale stagnatie. Te Gent liepen - na de spectaculaire doorbraak eind 1895-begin 1896 de ledentallen van de vakbonden weer "vast". Overigens, had de vrouwenvereniging niet mee "geprofiteerd" van de toevloed van - onder meer vele vrouwelijke - gesyndiceerden. Een intense kritiekcampagne op Vooruit brak los. Die adempauze in de "onstuitbare rode vloedgolf" lijkt me ook meegespeeld te hebben in wat ik het "afscheid aan het actieve engagement" van Emilie Claeys wil noemen. Misschien brak voor haar "de dageraad der volksbevrijding" niet vlug genoeg aan, raakte ze reeds vóór 1896 ontmoedigd en was de hele zaak gewoon de druppel die de emmer deed overlopen.

Ik wil de psychologisering - die bij gebrek aan adequate bronnen al te veel "misschien" en "waarschijnlijk" bevat - niet zover drijven door bij de 41-jarige Emilie een vroegtijdige midlife-crisis te suggereren, maar een spoor van "militante burn out", die we ook bij andere militanten aantreffen, lijkt me toch ook een rol te hebben gespeeld in haar "afscheid". Maar mensen die ontmoedigd hun engagement vaarwel zeggen zijn nu eenmaal minder bruikbaar vanuit hagiografisch standpunt dan uitgedreven dissidenten, kettters, rebellen, martelaars. Mijn hypothese is : misschien verlangde ze na de onverkwikkelijke commotie rond haar privéleven gewoon rust.

Ze zocht die rust in de privésfeer - al was ook wat dit betreft haar verdere levenspad niet met rozen bestrooid - en veel later in... haar (protestantse) geloof. Het is slechts een andere hypothese, of noem het "verbeelding", maar zoals gezegd, een verbeelding die geen afbreuk doet aan haar engagement. Men leze dit artikel als een oefening in kleine historische kritiek en in nuancering : ten slotte, denk ik, dient ons vak daarvoor.

EINDNOTEN

- (1) Philip van Praag, Emilie Claeys : niet vergeten pionierster van Gents socialisme, in : Vooruit, 13-14 november 1976.
- (2) Philip van Praag, De opkomst van het Nieuw-Malthusianisme in Vlaanderen, in : Tijdschrift voor Sociale geschiedenis, 1977, 8, pp. 197-200.
- (3) Philip van Praag, Emilie Claeys (1855-1943), in : De Stem der Vrouw, januari-februari 1978, pp. 14-15; Philip van Praag, Emilie Claeys (1855-1943), in : Tijdschrift voor Sociale geschiedenis, juni 1978, pp. 177-196.
- (4) Philip van Praag, Emilie Claeys, in : Nationaal Biografisch Woordenboek, VIII, 1979, pp. 157-160. Ook hier worden nog maar eens de woorden "afgezet" (als voorzitter), "verguisd en vergeten" opgenomen. "Haar afzetting betekende de ondergang van de socialistische Vrouwenclub in Gent", schrijft van Praag met de nodige zin voor overdrijving (zie verder), "haar originele opvattingen sloegen toen nationaal en internationaal niet aan in de socialistische beweging".
- (5) Philip van Praag, Emilie Claeys, in : Inkijk, april-mei-juni 1993, pp. 16-18.
- (6) Denise De Weerd, Vrouwen vertegenwoordigd in het hart van de socialistische werking, in : Socialistische Standpunten, 1978, 1, pp. 40-41. Haar bron voor de "versie van Praag" blijkt in dit geval het artikel van van Praag in Vooruit te zijn, dat ik eerder aanhaalde.
- (7) Denise De Weerd, En de vrouwen ? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960), Gent, Masereelfonds, 1980, p. 96. Denise De Weerd baseerde zich dit keer op van Praags artikel in het Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis én op een artikel van Alice Bron in Le Peuple, waarover verder meer.
- (8) Denise De Weerd, De zachte krachten... 100 jaar socialistische vrouwen Gent, Gent, socialistische vrouwen, 1986, p. 56.
- (9) André Mommen, De Belgische Werkliedenpartij 1880-1914, Gent, Masereelfonds, 1980, p. 126. Zijn bron is - luidens voetnoot 31 in dit hoofdstuk - het artikel van van Praag uit 1977.
- (10) Blijkens de in de eindnoten geciteerde werken. Marcel Liebman, Les socialistes belges 1885-1914, Bruxelles, Vie Ouvrière, 1979, pp. 225-238.
- (11) Sybille Vanweehaeghe, De socialistische vrouwen, de socialistische vooruitziende vrouwen en "De Stem der Vrouw", onuitgegeven licentiaatsverhandeling moraalwetenschappen, RUG, 1983, p. 13. Hilde Wellens, Vrouwenbeweging en vrijzinnigheid in België rond de eeuwwisseling (1892-1914), onuitgegeven licentiaatsverhandeling moraalwetenschappen, RUG, 1983, pp. 98.
- (12) Sybille Vanweehaeghe baseert zich enkel op het artikel van van Praag in Vooruit, Hilde Wellens op het Tijdschrift voor sociale geschiedenis én Alice Bron.
- (13) Pierre van den Dungen, Emilie Claeys : une féministe socialiste, in : Cahiers Marxistes, août-septembre 1993, pp. 63-70. "C'est pourquoi Claeys doit immédiatement abandonner toutes les fonctions qu'elle occupe encore".
- (14) Nele Bracke, O... die vrouwen !... Visies op vrouwenarbeid. De standpunten van de Belgische Werkliedenpartij over de deelname van de vrouwen aan het gecentraliseerde productieproces 1880-1914, onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis, RUG, 1995, p. 207. Zij baseert zich op van Praag en een artikel van Alice Bron in Le Peuple. De auteur, die

- nochtans mijn doctorale verhandeling over de geschiedenis van het Gentse socialisme had geconstateerd, is blijkbaar over enige kritische rechtzettingen terzake heengestapt.
- (15) Marijke Van Hemeldonck, Een schip met acht zeilen, de ontuchtering van een gedreven socialiste en feministe, Groot-Bijgaarden, Scoop, 1995, p. 34.
- (16) Alice Bron, "Emilie Claeys", in : Le Peuple, 14 november 1896, p. 1. van Praag geeft overigens, kleine slordigheid, 13 november als datum voor dit artikel.
- (17) André Mommen, op. cit., p. 126.
- (18) Volledigheidshalve voegen we er aan toe dat ook van Praag die redenering volgt. Zie : Paul De Witte, De geschiedenis van Vooruit en de Gentsche socialistische werkersbeweging sedert 1870, Gent, Annoot-Braeckman, 1898, p. 363.
- (19) Voor de chronologie : Vooruit werd op 6 november 1896 "toch" veroordeeld, Emilie Claeys werd met ingang van 9 november 1896 vervangen. De commotie rond haar samenwonen in de pers van de tegenstanders was al begin oktober 1896 aan de gang.
- (20) Frans Seffers werd afgezet als redacteur van Vooruit en gedegradeerd tot letterzetter. Paul Braeckman kreeg een "blaam" en hield het daarna voor bekeken. Paul De Witte werd effectief als lid "geschrap", nadat hij had "bekend" de anonieme briefschrijver te zijn die in het Nederlandse anarchistische blad "Recht voor Allen" allerlei echte en vermeende "schandalen" in Vooruit aan het licht had gebracht. Zie : Guy Vanschoenbeek, De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen, oorspronkelijke doctorale verhandeling, 1992.
- (21) Ontslagnemende gewone leden kregen wettelijk hun aandeel terugbetaald. Wel verloren ze hun "verworven rechten", een uitkering van het pensioen- of kraambedfonds bijvoorbeeld a rato van het aantal aankopen, maar die middelen van "cliëntbinding" waren in de tijd van de zaak Claeys nog maar minimaal ontwikkeld. Er waren bovendien coöperatieve "alternatieven" : het officieel neutrale Volksbelang, de liberale "Werkersverdediging", het christen-democratische "Het Volk" (al zal dat laatste wegens de hetze tegen Claeys wel uitgesloten geweest zijn als alternatief).
- (22) Philip van Praag, op. cit. (1978), p. 190 en voetnoot 53.
- (23) Nellie van Kol, Emilies hartsvriendin nam merkwaardig genoeg geen publiek standpunt in : enkel privé toonde ze begrip voor de moeilijkheden van Emilie Claeys.
- (24) Dit artikel werd in vertaling overgenomen in het Brussels socialistische blad Le Peuple, een dag later, op 13 november 1896, onder de titel "La pourriture d'en haut". Het artikel van Alice Bron, nog een dag later, moet men dan ook zien als een persoonlijke kanttekening hierbij.
- (25) Een verwijzing naar enkele ophefmakende schandalen rond rijke pedofielen.
- (26) Vooruit, 16 november 1996, p. 1.
- (27) Het gulden boekje der jonge werkmeisjes of raadgevingen aan de werkende jeugd. Vrij bewerkt naar het fransch van Migr de Ségur. Brussel, Maatschappij H. Carolus Borromeus voor de verspreiding van goede boeken, 1897, p. 52. Met dank aan Bart De Wilde.
- (28) Philip van Praag, op. cit., 1978, p. 191.
- (29) Paul De Witte, op. cit. p. 363 (in een "Aanhangsel" bij zijn boek, dat eerder in feuilletonvorm was verschenen).
- (30) Philip van Praag, op. cit. (1978), pp. 191-192.
- (31) Merkwaardig is dat van Praag in zijn eigen verhaal aangeeft dat Emilie Claeys Nellie van Kol (zeker tot 1900) bleef helpen bij de uitgave van "De vrouw" (zij bleef "hoofdagente voor België, welke functie ze neerlegde toen Nellie van Kol zich in augustus 1900 uit de redactie terugtrok"). Zij "brak" dus niet volledig met de socialistische beweging. Philip van Praag, op. cit. (Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 1979), p. 187.
- (32) Philip van Praag, op. cit. (1978), p. 191.
- (33) Avanti, Een terugblik, Gent, Volksdrukkerij, 1935, deel II, p. 149.
- (34) Karel Beerblock, Onbegrepen. Propagandaschrift ter ontwikkeling van vrouwen. Gent, Volksdrukkerij, 1907.

Het alleenstaande woord

Alle vrouwen, dat is werkelijk interessant, alle vrouwen samen, de vrouwen, de vrouwen in hun totaliteit, alle vrouwen, als je het over hen hebt, bij wijze van spreken in een samenvatting, de vrouwen, werkelijk allemaal, natuurlijk gaat dat niet, maar het wordt gezegd, het wordt immers gezegd, de vrouwen, en bedoeld zijn alle vrouwen, wat dat allemaal betekent, alle vrouwen samen, niet alleen bij voorbeeld hier en in geen geval een keuze. Geen soort keuze, maar alle vrouwen die bestaan en daarover iets zeggen, en bedoeld is daarmee ook niet de vrouw. De vrouw betekent ook iets bepaalds, ergens iemand zou op het idee kunnen komen te zeggen de vrouw, en daarmee iets bepaalds bedoelen, en ook dan zou dat zo een geval apart zijn, wat iemand anders daaronder verstaat, wat iemand die dat gehoord heeft daaronder zou verstaan. Maar het komt vaak voor dat iemand zegt de vrouwen, en dan gaat hij voort en hij bedoelt dan de vrouwen en misschien stelt hij zich helemaal niet alle ook maar denkbare vrouwen samen voor, dat zouden er zeer veel zijn, maar het zijn bedoelend minder vrouwen die hij bedoelt, die zij bedoelt en niemand kan weten hoeveel en welke.

Uit : Zsuzsanna Gahse. Het alleenstaande woord (Dietsche Warande en Belfort 1996,1,p.67)